

18. III 30

PEVSKO DRUŠTVO »LJUBLJANSKI ZVON«

ob 30 letnici

KONCERT

SLOVENSKE
NARODNE PESMI

IZVAJA DRUŠTVENI MEŠANI ZBOR

VODI DORE MATUL

KONCERTNI SPORED:

ŠTAJERSKA

1. Po vodi plava — Emil Adamič
2. Mlin ljubezni — Marij Kogoj
3. Ptička — Oskar Dev
4. Kosova svatba — Oskar Dev
5. Lepa Vida — Matija Tomec

PRIMORSKA

6. Kaj pa delajo tičke — Emil Adamič
7. Ženka mi v goste gre — Emil Adamič

O D M O R

BELOKRAJINSKA

8. Belokrajinsko kolo — Matija Tomec
9. Napojnica — Matija Tomec

KOROŠKA

10. Travniki so že zeleni — France Marolt
11. Koleda za sv. tri kralje — France Marolt
12. Marija in mlinar — Matija Tomec

O D M O R

GORENJSKA

13. Mrliška — Oskar Dev
14. Slaneč — Matija Tomec
15. Kukovca — France Marolt

DOLENJSKA

16. Kranjčičev Jurij — Emil Adamič
17. Zdravica — Oskar Dev
18. Kan'galiléjska oheet — France Marolt

Narodna pesem, ki je v najširšem pomenu besede skupnostni pojem pesmi, ki žive v ustnem izročilu naroda, je del onega človekovega estetskega izraza, ki ga imenujemo umetnost.

Nad to stvaritvijo preprostega rodu, ki je po svojstveni tradiciji zasidrana v njegovem skupnostnem instinktu, se je spočela in progresivno vzrasla časovno opredeljena, od posameznih umetniških osebnosti ostvarjena, po načelih stilne estetike grajena stavba visoke umetnosti — umetne glasbe naroda.

Ti dve vrsti narodovega umetnostnega stremljenja in ustvarjanja sta si bistveno nasprotni.

Opazujoč primitivno umetnost našega naroda se moramo predvsem zavedati, da posameznih umetnostnih likov t. j. slik na šipo, podob na obleko ali posodo, na panjice, na hišno ter poljsko orodje, arabesk na orožje, rezbarij na križih in znamenjih, pesmi različne vsebine, plesne glasbe ni ustvaril ves narod, ampak posamezniki kakor v visoki umetnosti. Vendar je značilno, da preprosti rod ni prisojal tem umetninam individualne posesti, temveč si jih je prilastil s sebi lastno suverenostjo, ki je avtorjevo ime prezrla in pozabila. Naj je že ustvaril narodno pesem trubadur, guslar, ženitovanjski godec, preprost vižar, ljudski pesnik, predikant, duhovnik ali učitelj, gospod ali berač: pesem, ki narodu godi, se suvereno adoptira brez ozira na skladatelja in časovno ter krajevno opredelitev snovi. V vseh epohah visoke umetnosti je veljala umetnina za last umetniške osebnosti, produkti preprostih narodovih stvariteljev pa so postali bistvena last vsega naroda in se je avtorjevo ime docela pozabilo. Zato bi lahko imenovali visoko umetnost tudi umetnost poimenskih avtorjev, primitivno umetnost pa brezimensko ali anonimno vrsto narodove umetnosti.

Primerjava umetnin visoke umetnosti od naše reformacije dalje z onimi preprostega rodu nas pouči, da si je preprosti umetnik povečini izposojal snov od visoke umetnosti. Natančnejša raziskovanja naše narodne pesmi so odkrila, da so ljudski pesniki-pevci zajemali svojo pri-

mitivno motiviko, napeve in vzore iz zakladnice umetne pesmi lastnega in večkrat tudi tujega naroda. K temu je pripomogla ponajveč tiskana knjiga, razne pesmarice, ki so šle med ljudstvo, vplivi cerkvenega in šolskega petja ter meščanskih godb, v najnovejšem času pa sredstva moderne civilizacije: gledališče, gramofon in radio. Po teh posrednikih je narodni pevec zajemal povečini nepristno motiviko in po njej ustvarjal nekakšne plagijate, ki jih je potem preprosti rod osvojil in tradicijsko presnoval. Potemtakem bi mogli reči za neko gotovo dobo, da je narodna pesem plagijat umetne pesmi svojega ali tujega naroda. Seveda more veljati ta trditev le za take dobe, ko so bile visoke umetnine preprostemu narodu na razpolago. Za gregorijanski koral, starocerkvene speve in nekatere stare plesne motive velja to za najstarejšo dobo, ko je pritisnila z udorom Bavarcev k nam tudi starokrščanska umetnost. Kolikor niso stari Slovenci prinesli s seboj preko Karpatov svojstvenih obrednih pesmi in kulturne plesne glasbe, je pričel nedvomno vplivati in pronicati v njihovo svojstveno preprosto umetnost tuji snovni dotok. Prav gotovo pa so Slovenci ob svojem prihodu v novo ozemlje naleteli na kulturne usedline mnogo starejših keltskih in ilirskih rodov, s katerimi se je mladi barbarski rod šele po več stoletnem sožitju pomešal, kulturno oplodil, a tudi dokaj utrpel na samobitnosti in svojstvenosti lastne izraznosti.

Doslej zbrano gradivo slovenske narodne pesmi hrani zelo redke ostanke iz najstarejše dobe njenega življenja, in še ti so močno okrnjeni in povečini spojeni s kesnejšimi tvorbami v nekakšne mozaične porušene forme. Vendar moremo iz teh redkih spomenikov nekdanje samobitnosti in samoraslosti slovenskega naroda zaradi močne podobnosti in dialektične sorodnosti s sličnimi podkarpatskimi tvorbami sklepati na našo pradomovino ali pa vsaj na prehodno pot iz Zakarpatja preko Donave v zapadno ogrsko nižavje. Med te redkosti spadajo v prvi vrsti ziljski Visoki rej s svojim obredjem, ki predstavlja eno najstarejših usedlin in ostalin drevesnega kulta v Slovencih,

po svoji melodični črti pa močno spominja na melodije podkarpatskih kulturnih plesov in starih kolednih napevov.

Sorodna prastara ostalina je ziljska varianta Kralja Matjaža. Po svojem izrazitem peterodobnem ritmu ($\frac{2}{4} + \frac{3}{4}$) in asimetrični periodizaciji je s to melodijo ohranjen značilen primer plesa pod lipo, ki je gotovo degeneriral iz dosti starejših kulturnih rejev, katerih ritem je bil vezan na obredne gibe. Ozek ambitus (razlik najvišjega in najnižjega tona napeva), preprosti melični okreti, pičila varijacija in labilna tonalnost pričajo določno o visoki starosti tega napeva, ki je vezal prvotno druge, že zdavnaj pozabljene narodne pesmi. V isto vrsto spada napev panonske Lepe Vide, edine junaško epske mitične usedline, ki nam je v slovenskem folkloru ostala neporušeno ohranjena. Po svoji melični strukturi, preprostem dvodobnem ritmu, zlasti pa po značilnem osnovnem tonusu nalikuje napev te prekmurske narodne nekaterim napevom podkarpatskega folklorja.

V belokrajinskem okrožju še živi rudimentarno ohranjena prastara ljudska obredna igra Most (»Al je kej trden ta vaš must? Pre-roža, roža brunka je naša.«), ki je tudi ostanek starega drevesnega kulta. Docela raven ritem, melična monotonija z značilnim arhaističnim završkom in popolna skladnost z obrednimi gibi (primitiven ples, ki se le na petje izvaja) te prastare melodije je docela sličen podkarpatski stari peti igri Královna, ki poje o »Zlatem mostu« iz »marvan kamena«. Med najstarejše staroslovenske ostaline smemo prištevati tudi ohranjene primere: Belokrajinsko kolo (»Igraj kolce, ne postavaj«), Zelenega Jurja (»Prošel je prošel pisani vüzem«), Koledo za svečnico (»Kaj bomo možem šenkali?«), Koledo na Ivanje (»Bog daj, Bog daj dober večer, daj nam Bože dobro leto«), ostanek stare pripovedne pesmi »Tri jetrve žito žele«, ki spadajo po svojem poreklu v belokrajinski okrog. V panonskem okrogu so ohranjene ostaline Žuta vuga (»Žuta vuga lepo poje«) in Voznica (»Mene pa glava boli za moje lépo lice«). V Korotanu so se ohranile poleg Visokega reja še nekatere porušene ostaline starih plesov, koled in obrednih ohcetnihi pesmi. V gorenjskem okrožju imamo ohranjeno staro ostalino »Lambergar in Pegam«, ki po svoji melodiji spominja na staroruske narodne napeve, v dolenjskem okrožju »Desetnico«, ribniško varijanto Kralja Matjaža, v sredozemskem okrožju, ki ga je vpliv tuje kulture najbolj zastrl pesem o »Činč Janezu«,

balado o »Lombardski ženi« in nekaj starih rezijansko-slovenskih plesov pod lipo.

V vseh teh primerih, ki sežejo po svoji tipični strukturi v najstarejšo dobo svojstvene narodove kulture na naših tleh, ne moremo najti podobnega vzorca ali vsaj približne osnove v umetni pesmi lastnega ali sosednih rodov. Da je pričel preprosti umetnik iz ljudstva, ki se smotrov umetnosti in njene problematike sploh ne zaveda, nego svoj talent le udejevtuje, hoditi na posodo v visoko umetnost, moremo trditi šele od časov humanizma in renesanse konec srednjega veka, ko se je razbila dotlej enotna duhovna skupnost in je na mesto brezimenske umetnine stopila umetniška vrednota osebnosti.

Pa naj si bo, da je ljudstvo osvojilo primer visoke umetnine, ki je njegovemu elementarnemu estetskemu dožemanju in stremljenju godila, je vsekakor važnejše vprašanje, kako preprosti umetnik osvoji tak lik in kako ga svojstveno preoblikuje. Prav posebno zanimivi in za spoznavanje preproste ljudske nazornosti so pa zakoni, po katerih ljudstvo osvojeno umetnino tradicijsko variira ter jo na svojstven način sčasom predela v svojevrsten lik.

Splošno moremo ugotoviti na ljudskih umetninah značilno dejstvo, da je vsa ljudska umetnost podrejena uporabnosti. Ljudski ornament, arabeska, slika, podoba, vezenina, lesorez je vezan na porabni predmet, na nosilca, pa bodisi, da je to hišno ali poljsko orodje, posoda, orožje, premičnina ali nepremičnina. Melična črta napeva je ozko povezana s svojim soglasnim nosilcem — zvočnim koeficientom dialektično izgovorjene besede. Ta organična vez je tako svojstvena, tako tipična, da ne moremo na pr. pristne koroške melodije nikakor vezati na podrejeni — recimo dolenjski dialektični tekst. Na podoben način je melodija obrednih plesov vezana organično s svojim plastičnim koeficientom — s preprosto plesno kretnjo (primerjaj na pr. primitivno koreografijo ziljskega Visokega reja, Belokrajinskega kola ali igre Most).

Visoka umetnost je kot kulturni pojav duhovni produkt izobražencev, ki so se z lastnim stremljenjem, oslonjeni na tradicijo, časovno opredelitev torej na sodobno zgodovinsko izkustvo dvignili do najvišjega individualnega izraza. Neuki ljudski umetnik časa in tradicije ne pozna, njegovo umetnostno delo je bolj izraz nature ne pa kulture. Visoka umetnost naroda predstavlja sodobni stilno-estetski obraz kul-

turno reprezentativnega sloja — narodove duhovne aristokracije, ljudska umetnost je pa narurna podoba svojstvenega umetnostnega čuta primitivnih rodovin naroda. Da se ta urojena svojstvenost zemlji nalik ne spreminja mnogo, nego konservativno vztraja in da je tudi predmetnost ljudskega umetnostnega snovanja domalega vedno ista, nam pove primerjava umetnostnega zaklada današnjih in predzgodovinskih ljudstev. Konservativnost je tedaj poseben znak ljudske umetnosti in se nam v njenem dualizmu z visoko umetnostno tvorbo izoblikuje sledeče izkustvo: preprosta ljudska umetnost je konservativna, do neke mere nečasovna, visoka umetnost naroda pa progresivna, torej zgodovinska.

Zatorej bi bilo navzlic često osporavani samoniklosti in pestri mnogolikosti, ki ju kažejo ljudske umetnine, napačno trditi, da je takšen primitiven lik zgolj kopija neke visoke tvorbe. Važen marveč je ravno oni fakt presnove, po katerem ljudstvo umetnostni lik sprejme, svojstveno predela, osvoji, dialektično variira. Če je svojčas, ko je bila še ljudska umetnost kolektivni izraz malo diferencirane, homogene skupnosti, preprosti ljudski umetnik ustvarjal brez vpliva tujih visokih kultur, se je moral v ljudstvu izoblikovati svojstven estetski zmisel, ki ga je ljudstvo konservativno

ohranilo vse dotlej, dokler se mu niso rodile tvorne umetniške individualnosti. In ker je končno vse umetnike dal narod-ljudstvo, bomo našli preko vseh drugotnih in tujih vplivov na visoko narodovo umetnost, če se je organično razvijala, tisti svojstveni osnovni tonus v njenih visoko umetnostnih likih kakor v onih preprostega rodu. Z umetnostnim razvojem je podobno kakor z ostalim živlenskimi progresom narodov: Cilj pametne kulturne politike je ravnovesje bistveno nasprotnih elementov visokih in spodnjih plasti naroda. Preenostranski razvoj vede navadno do težkih kriz, v eni izmed njih se nahaja sodobna umetnost, ki se sama od sebe danes vrača k ljudstvu, to je k svoji svojstveni tradiciji po nove moči, v novo renesanso. Take preorientacije je visoka umetnost doživela v prehodnih stilnih epohah po neplodnih konstruktivističnih poizkusih. Začilne zglede najdemo n. pr. v Rusiji v pokretu »novatorjev« (vzor primer je P. M. Musorgskijev »Boris Godunov« in dela Rimskij-Korzakova), v češkem neorealizmu, ki ga določno reprezentira L. Jánačkova »Jenúfa« ali v najnovejši glasbi Hrvatov S. Slavenski »Religiofonija«. Nova umetnost narodov se torej nujno in s pridom vrača k svojstveni ljudski tradiciji, kar je predvsem tendenca mlajših narodov, ki so še v razvoju.

Marolt France.

V besedilu uporabljeni posebni znaki narečja: γ = goriški goltniško zvoneči g; l = slovanski trdi l; r = polvelarni ziljski r; w = gorenjski namestnik za trdi l (*lástni* = wástne); φ, ρ = zaprta e in o, ki nagibljeta k i oz. u (led, Bog); ə = polglasnik (*párvə* = prvi, *spəslı* = spusti); i, y = nezlogotvorna namestnika za j in l (*zakái* = zakaj, *absəduálo* = obsedláli); \ddot{u} = nemškemu \ddot{u} podoben samoglasnik (*hüda* = hūda, *tüda* = túdi); $\ddot{ü}$ = \ddot{u} je nezlogotvorni priglasnik, ki ne dobi poudarka (*plžüčka* = ptička); $^$ = pojemajoče naglašen kratak zlog (*dží* = daj); $^$ = pojemajoče naglašen dolg zlog (*biy* = bil), kipeč kratak zlog (*tebè* = tebe); kipeč dolg zlog (*jamāca* = jamica).

1. Po vodi plava.

*Po vodi plava ena ladja pisana,
Lidrililojaja, ena ladja pisana.
Po njej se vozi moja draga ljubica.
Lidrililojaja, moja draga ljubica.*

Napev naše melodije je varijanta starega, prvotnega panonskega tipa, kaže pa tudi zanimiv primer, kako preprosti rod pod vplivom novejšje ritmike na svojstven način preoblikuje pristnejši dvodobni ritem v trodobnega. Primerno našemu napevu je tudi porušeno besedilo erotično zabarvane flosarske pesmi, ki jo je narod sčasom pre naredil iz prvotnejše pripovedne pesmi o Mariji in spokorniku

Teče, teče bistra voda,
bistra voda Dónaja.
Po njoj plava, po njoj plava
tenka ladja pisana.
V njoj pa sédi, v njoj pa sédi
ljuba dvica Márija.
Za njoj kriči, za njoj kriči
grešnik jako véliki...

Pesem z napevom je zapisal Stanko Vraz (VO. XIX. K in L, dr. Karel Štrekelj Snp. III. 489).

2. Mlin ljubezni.

*Stoji, stoji mi pólje, pólje šúrokò,
ná pólji pa mi ráse dréšce zélenò.
Na dréšci mi je zráslo lépo jábukò,
òd zúnaj je órdéčo, òd znótraj zélenò.
Glih tàk je ljúba mója, ljúba cártana,
ná lici je órdéča, pri srci žalosna.
Nà srédi íjengu srca stojíta mlina dvá
níč drúgega nê délata, ljúbézen méleta.*

Pesem je zapisal z napevom Stanko Vraz (VO. XIX. C. 81 [188]) in nam ohranil vzor primer starejše slovenske primitivne erotike. Dasi je naš narodni zaklad na zaljubljenih najbolj bogat, je število samorastlih pesmi te vrste, ki so ohranile pristno črto, tipično stopnjevanje vodilne misli in neporušeno obliko, primeroma redko. Refleksivne dolgoveznosti prava ljubavna pesem ne pozna, zato je kratka in stremi naglo k zaključku. Prve vrstice uvedejo navadno vodilno misel, zajeto iz posebljenega rastlinskega ali živalskega sveta. Na ponavljanju značilnih vrstic in stopnjevanju te misli sta osnovani prvi dve kitici, sledeči dve pa prinašata v antitezi ž njima erotični motiv, ki se hitro razvije v sklepno poanto. Tipično obliko pristnih zaljubljenih določa četvero kitic po štiri vrstice v zaporedju a, b, a, b. Kjer moti prvotni vodilni motiv drugotna, sporedna misel ali refleksivno dolgovezje, da se kitice prekomerno kopičijo, smemo z gotovostjo sklepati, da je pesem nastala iz dveh ali več porušeni oblik ali iz kakšne umetne pesmi slabega kova. V našem primeru imamo ohranjen ne le vzor preproste erotične pesmi navedenih lastnosti, čista je predvsem njena melodična črta izrazito panonskega tipa in velike izrazne lepote.

3. Ptíčka.

Pléüčka vesélo nád héüško žvárleü, Piébač sé stáne, ná póut sé pódá,
tāk da mëü piéba od spája zbóudëü. dáuac, tāk dáuac od dōma sta šlá,
Lè bálej, lè bálej tēü piébač z mēnōj, dáuac, tāk dáuac od dōma sta šlá,
tām bóuš tēü vēüdou suōjo mámcō noucōj. dō vólke pa uóde parráizala stá.

Piébač sēü zmēüsleü, sé ózre názaj,
kēü sən zāj iēs nū, oh kēü ié mōj dōum!
Nasrétna tēü tēüčka, kā sō stóurla z mēnōj.
Kēü bóum iēs piébač pa poučēüyou noucōj.

Primer porušene pripovedne pesmi, ki nima zmiselnega zaključka. V pesmaricah in rokopisnih zbirkah ji ni mogoče dognati vrstnice ali varijante. Plesni ritem znanega izvora ter določno harmonsko osnovana melična črta pričata, da jo je zapel vaški godec proti koncu prošlega stoletja. Pesem je postavil za mešan zbor O. Dev v Slov. nar. pesmih I. 7 in jo vzel iz Fr. Š. Kuhač, Južno slovjenske narodne popievke I. 167.

4. Kosova svatba.

Puóimo lè h gostēüjeü :|ti trala la la la!| Sōna ié uodēüla :|:
kēü iō imājō tēüči :|:
Kēü skáčejo zāj siēm zāj lá,
pogléjite, kāk sé tōu poudá. :|:
Kōusek ié gniēs zéinin :|:
sá léhkou kōus ié zéinin, :|:
kōu léipōu čárnou súknou mā,
pogléjite, kāk sé žiō bāhā. :|:
Žóuna ié nōvéista :|:
sá léhkou ié nōvéista :|:
kou tākou žóulou krēülou mā,
pogléjite, kāk sé žēüm bāhā. :|:
Záic pa ié góudac, :|:
sá léhkou záic ié góudac, :|:
kēü löipe, dōuge uāhļe mā
ná léhkou mēüga siēm nāu tá. :|:

V svatskih pesmih si narodni pevec kaj rad izposodi bližnjo in daljno sosesčino, da jo hudomušno ogrize ali vsaj naivno smešno označi. Živalski svet s svojimi pestrimi snovanjem, ki ga je preprosti rod dojel in spoznal, je poglavitna zakladnica te svojevrstne epike. Pesmi o 'suhi muhi', 'medvedu in lisici', 'čukovi ženitvi' pozna ves narod, v njih se zrcali njemu svojstvena komika. Veliko število rudimentarno ohranjenih varijant po vseh dijalektičnih okrožjih Slovenije, dosledna izoritmija ter monotonija ozke, na moč preprosto osnovane, neharmonsko občutene melične črte, opredeljujejo te vrste pesmi v najstarejšo dobo preproste poezije. Kosovo svatbo je zapisal Stanko Vraz (VO. XIX. I. 24 [250]).

5. Lepa Vida.

Lépa Vida pléje próso
rano, rano, pred zorjámi.
Prvo útro pléje próso
no stepéno najde róso:
„Da bi, Bóg daj, mójo bilo,
kaj j' todik nicój hodílo!“
Drügo útro pléje próso,
stépeno si nájde róso:
»Da bi, Bóg daj, mójo bilo,
kaj j' todik rósd strosílo!“
Tretjo útro pléje próso,
v prosi náide vélko kačo.
Kača ima dévet répov,
na sákšen repi dévet kljúčov:
„„Ne straši se, lépa Vida!
kaj s' prosíla, si dobíla.
Saj sen já ne hüda káča,
neg' ja sen ti mládi králjič,
ki kraljúje v belen grádi.
Ti boš šla po gládnoj stezi,
ja pám šla po gósten gérmji,

s kónec stéze va se zíšla
na polji per bélen grádi.
Vtérhaj si tri drobne šibe,
ki bojò tri léta stáre.““
Kačo vüjdre s prvoj šíboj,
ona je od gláve élóvik;
da jo vüjdre z drügoj šíboj,
gráta do pojása élóvik;
da jo vüjdre s tretjój šíboj,
te že gráta do pét élóvik:
„„Ala! ala! lépa Vida,
kaj si štéla, si dobíla!
Zémi, zémi z ónih répov,
z dévet répov dévet kljúčov,
no odkléni béle grádi,
no pobéri srébro, zláto;
če sen bíá dózdaj kača,
pa sen ti zdaj mládi góspon,
ki kraljúje v dévet grádih
z lépoj Vidoj nestrašljívoj.““

Panonska Vida, edina junaško-epska mitična usedlina, ki nam je v slovenskem folkloru ostala neporušeno ohranjena, je diametralno nasprotna liku primorske lepe Vide, trubadursko-lirske mitične osebnosti, v svojih obrisih dosti nejasne, ker je besedilo porušeno, napeva pa doslej iz znanih predlog ni bilo mogoče rekonstruirati. Mogoče sta oba mitična lika: panonski, pripadajoč nordijsko-slovanski, sredozemski pa primorsko-orijentalni mitični sferi, dva tipično različna obraza pradavnega enotnega božanstva. Po svoji melični strukturi nalikuje napev te prekmurske narodne pesmi (isto opažamo pri međimurskih napevih) nekaterim napevom podkarpatskega folkloru (prim. Janáček Vaša, Milostné písně moravské). (Spored A. P. Z. 1935.)

6. Kaj pa delajo tücke.

*Kaj pa delajo tücke, da në na puojò,
al se mráza bojè, al uelicya sneyã?
Če pa uelak snéy páde ijé yuışnu hüd mráz,
ijé ueséle prü kráju za tücke jèn nás.*

Preprosto besedilo otroško naivne zamisli dopolnjuje baročno vspeta, izredno široka melodična črta, Mozartu ali B. Ipavcu lastne dražesti. Da sta jo poznala, bi enemu ne bila preneznatna za stranski tema v kakšnem komornem stavku, drugi bi nam bil ustvaril lepo pesem s klavirjem. Zanimiva je mera besedila v dvanajstercih, odgovor druge kitice v dominantni z redkim sklepom na medijanti. Pesem z napevom je zapisal v okolici Cerkna na Goriškem Janez Kokošár (Kokošárjeva rokopisna zbirka III. 116).

7. Ženka mi v goste gre.

Ziênka ma u γuoste γrié, mném-néme-néme-náje . . .
možá dǎmá pslí, hópsa-sa-sáje.
„Kaj dǎmá délau bóm, mném-néme-néme-naje? . . .“
„„Répaco ribau bóš, hópsa-sa-sáje! . . .““
„Ríbau jíe žié na bóm, mném-néme-néme-náje . . .“
„„Pa jò lud' jíeu na bóš, hópsa-sa-sáje! . . .““
„Uvrzǎm tiè u ripǎnco, mném-néme-néme-náje . . .“
„„Bélo smrt' vídu bóš, hópsa-sa-sáje!““

Napev nudi tipičen primer starih kranjskih plesov in je docela instrumentalnega značaja. Josip Haydn ga je uporabil za temo v Allegru svoje Es-dur simfonije (Haydnov popis št. 8). (Sporod A. P. Z. 1935.)

8. Belokrajínsko kolo.

- a) Igraj kólce, né postávaj!
Igraj kólo, né postávaj!
Nisam dóšal kóla igrat,
nég sam dóšal dívojk zbirat.
Ni devójka nakíčéna,
níť vésélce pòžláčéno.
- b) Kómu móram ljúba bíli?
Črnu, malmú Vógrančičku.
Ke'b iméla érne oči,
véljala bi králj-gospóna i njegóve svítile sáblje.
Lépe móje érne oči, kóga bódo pògledvále?
Črnuga, málga Vógrančička.
Lepa moja sládka vústa, kóga bódo kuševála?
Črnuga, málga Vógrančička.
Lépe móje béle róke, kóga bódo óbjemále?
Črnuga, málga Vógrančička.
Lépe móje béle nóge, zá kom bódo pòhajále?
Za črnim, malim Vógrančičkom.
- c) V grádu so visóka vráta,
ná njih sédi črna Kata;
ná vrtú je tróje zélje,
tróje zélje i korénje;
vsí s poličkom préd sodičkom,
z bélim hlébo, žollim sírom.
Mlinarica žleb zapérje,
náj odpérje i zapérje.
Bóg ti pláti star' na kónjü.

č) *Odprite naša vrátca
 éz tri rdéča zlátca;
 sive kónje vódimo,
 rdéča zlátca nósimo,
 óko sébe srébrn pas,
 v sákem žépu sló dúkát.*

„Belokrajinsko kolo“ je stilizacija porušene oblike prvotnega metliškega kola. Druga ohranjena vrsta naših obrednih koles vabljenškega značaja je Belokrajinsko kolo, ki se karakteristično razlikuje v melodičnem oziru od podobnih jugoslovanskih plesov. Besedilo in napev sta pomanjkljiva, ostalo je le še ogrodje prvotne forme, ki je razlikovala štiri dele: 1. „Robčeci“, plesna igra, ki jo rajajo brez petja prvotno le mlada dekleta („devojačko“), v začetku novejši dobe pa dekličiči in dečaki („mešovito“), držoč se pri tem za zvite robce, da ne spolzejo. 2. „Pevsko kolo“ ki ga vodi „vojarinka“ in je podobnega značaja kakor v Zilji „Visoki rej“. Oprijemši se za robce se začno kolaši pomikati v ravni vrsti za „vojarinko“ z ravnice („pungrt“ = Baumgarten) na nizek hribec („prungar“ = Pranger), popevajoč: a) Igraj, kolce, ne postavaj, in b) Komu morem ljuba biti. Ko pridejo na vrhunce, se zasuče „vojarinka“, za njo in okoli nje pa vsa vrsta ter se vrtil in spušča povitično navzdol, popevajoč: c) V gradu so visoka vrata.

Ko se kolo razvije na ravnici, prično skraja in ponavljajo, dokler se ne naveličajo in odpojo „završek“: č) „Odprite naša vrata“. Zadnja kolaša dvigneta, držoč se za robec in stoječ vsaksebi kakor podboja pri vratih, roki kvišku, „vojarinka“ steče, vodeč za seboj neprenehoma prepevajočo vrsto skozi ta „odprta vrata“, zadnja dva se previjeta — kolo je pri kraju. 3. „Rešetca“, igra s popevko (melodija pozabljena), ima ime odtod, ker stoje dekličiči v zaporedni vrsti kakor rešeta na sejmu. Vojarinka z družico „snubači“, okoli vrste „matič“ s „hčerami“ („kolašice“) pa odgovarja iz zbora. 4. „Most“. Več parov dekličičev in dečakov se postavi za roke držoč proti solničnemu vzhodu; tem nasproti se postavi enako število parov z „vojarinko“ v prvem paru. Vrsteč se začno popevati:

1. zbor:

»Al je kej trden ta vaš must?
 Preroža, roža brunka je naša.«

2. zbor odgovori:

»Al on je trden kakor kust.
 Preroža, roža brunka je naša.« I. t. d.

Pri zadnji kitici dvigne prva vrsta visoko sklenjene roke, „vojarinka“ pa pelje svoje v ravni vrsti skozi ta most. Nato se vloge zamenjajo, naposled gredo vsi skozi most, poječ „Črnooko deklico“. Poleg „Zelenega Jurja“ hrani „Belokrajinsko kolo“ največ prausedlin in je zlasti mitološko zanimiva narodna umetnina. Docela slična belokrajinskemu „mostu“ je staroslovaška peta igra „Královna“, ki poje o „Zlatem mostu“ iz „marvan (mramor) kamena“, podobnost besedila našega „mostu“ in slovaške „Královne“ je čudovita:

»Kaj nam za mite dajete? Črnooko deklico.«
 »Čo nam zá dar nesjéte? Čérnoóko djevčátko.«

V naši priredbi je avtor izbral le pevsko kolo II, tekst je ohranjen, ohranjena sta pa le napeva začetka in „završka“ vmesni pesmi b) in c) je prireditelj stilno-pravilno vkomponiral. (Sporod A. P. Z. 1935.)

9. Napójnica.

*Grličica grkovála, grkújúči zrnce brála.
Izrasla je žúta vrba, pód njom ráste lipa rúža.
Tébe ólje pòtrgáti júnakoví ná klobúke
i deklíči ná iglice.
Sád mi grémo v góro više,
v góro više na obrše.
V góri čemo vince píli iz políčka i sudíčka,
lípo vince múškatéla:
Póžegnál ga drági Jézus,
Marija ga nalóčila.*

Bolj kakor med Kajkavci so se, kakor kažejo opazovanja in zapisi, ohranile ali so vsaj še v spominu stare kresne navade v Beli krajini. Na hribu ali 'križanju' (na križpoti ali razpotju) blizu vasi nalože pastirji kres, kjer se zbere na kresni večer starina in mladina h kresovanju. Pri kresu, ki ga zakurijo o mraku, rajajo devojke in dečaki — kresnice in kresniki ter prepevajo kresne pesmi 'kresnice' ali 'ládanke' (láde t. j. kresne koléde) vse do polnoči. Po starejši šegi so nato odšle tri mlade kresnice kresovat med vinograde in na polje veleč: „Idemo ládat svetemu Ivánu, daj nam Bože dobro leto!“ Rano v jutro so se odtod 'spotóčile' (vračale) v vas med hiše, pojoč svoj neprestani monotoni refren: „Me smo nócoj malo spale, vášga pólja varovále . . . daj vam Bože dobro leto! . . .“ Sleherna hiša jih je obdarila z jajci, mastjo, moko, kar so med seboj porazdelile in se gostile na Petrovo.

Dandanes kurijo Slovenci kres, izvzemši svečane priložnosti, povsodi samo na Ivánje, nekdam se je žgal tudi ob drugih praznikih: za Božič, o Veliki noči, na Jurjevo i. t. d. Prava ládarska ali kresna doba je pa tudi tačas trajala od Jurjevega do Ivánjega (24. apr. do 24. jun.), ker zima ne dopušča pravega kurentovanja. Po teh dveh pomembnih mejaših smemo deliti kresnice v jurjevske in ivánjske, kresovavce pa v jurjáše in kresnike (kresnice).

Našo kresnico pojo kresniki in kresnice, ko se vračajo od kresa med vinograde in na polja ladat svetemu Ivanu.

Njen glasbeni izraz je po narodni motiviki inspirirana, prosta kompozicija avtorja, ki je dal ohranjenemu besedilu stilno pravilno obliko kresne obredne pesmi.

10. Travniki so že zeleni.

*Travnáče so žjó zaléne,
z lípóm róšcamo razcuélene.*

*Líp uigrédne cuíal besíalí cíau súal,
tó je poduóba muádah líal.*

*Róžace lípò cuatíjo,
jèn přežúáhtno nam dášíjo.*

*Pa kój suanca páde, usě pobédnejo,
na večer žjó súhě lažó.*

Kadar kdo umrje, je navada našega preprostega rodu, da se sosedje zbero na večer in čujejo (varjejo, vahtajo) pri mrliču vso noč. Ob tej priliki se molijo molitve, rožni venec in pojo obsmrtné pesmi (mrliške, mrtvačke) pobožne in posvetne vsebine, pripovedujejo povesti, pravljice o mrličih in strahovih, vedómcih, vícanju duš i. dr.

Naša mrliška, ki jo pojo običajno dekleta umrli drugi, je tipičen primer ziljskega tonusa in izražaja.

11. Koleda za sv. tri kralje.

*Na pisem žalima usã skúpej zapét,
nòj suéte trije krále práb liapo častit.
Sa duóm zapostilo pa suiãlo sa šlã,
sa Jézša iskãlo kã u jasuah laži.*

*U jutróua dešjãlo i ána zuiãzda gor šuã,
i té suéte trije krále na pól pãrpãbuã.
Sa zuiãzdo agleduãlo, sa daróue nabrálo,
sa kamiéle abseduaãlo, pa suiãlo sa šlã.*

*Inò zuiãzda trijãh krãlou práb liapo suetli,
kje nad stãlca uabstãua, tan čitãr déte laži.
Sa déte agleduãlo, sa niãmã daruãlo
míãa, kadiãa ino čista zuaãã.*

Narod imenuje kolednike pevce, ki popevajo, zbirajoč darove o Božiču, Novem letu, za sv. Tri kralje, na Svečnico in ob podobnih prilikah pred hišami ali v hišah. Pesmi so narodno-obrednega značaja in se imenujejo koleda. Podlaga za te pesmi so stari cerkveni spevi in ostanki pasijonskih iger. Našo koledo pojo otroci po Ziljski dolini na večer pred sv. Tremi kralji pred hišami, zvečer pa tudi starejši po hišah v zbrani družbi. Podlaga melodije je pasijonski napev iz konca 18. stoletja in se še poje pri koroškem pasijonu, ki ga igrajo pri sv. Štefanu vsako tretje leto. (Spored A. P. Z. 1934.)

12. Marija in mlinar.

*Marija se bziqne nòj mã grão rãz uãškã stran na štajãrsko,
Marija, Marija, Marija sédãn žãuãstã!
„Pãrpél mē mēlinãr za buóžjã lón, za buóžjã lon bál suéte rãi!“
„Pélãm tē za suille tólarē, za rúse zuaãtē rãmenē.“
Marija se bziqne nòj mã grão u siune uodē.
Přēd nó se uóda rãzklanãua, zã nò se uóda sklãpãua.
Marija sriãd uodē uoustãj, mēlinãrja šiãa žãã gãri.
Marija, Marija, Marija sédãn žãuãstã!
Pa upije mēlinãr: „Pomãi, pomãi! pomãi Marija, pomãi, pomãi!
Marija, pãidã táužãntbãrt, iēs tē pãrpélan usãããbãrt!
Marija, bál na zãsuónãã mē, zãsuóneĩ déte u zããbēle!“
Marija s krãbcãn iē máhnãua, mēlinãrja šiãa iē ugãsnãua.
Marija, Marija, Marija sédãn žãuãstã.*

Pripovedna pesem pobožne vsebine je redke primer porušene ostaline, ki je živelã do konca prošlega stoletja v Korotãnu, po Tolminkem in v Reziji, po Gorenjskem in zapadni Štajerski; dãndãnes jo poznãjo le še stare žene v Zilji v močno okrnjeni obliki, pãã pa se je ohrãnil med narodom spomín na Marijo in mlinarskega hlapca, ki vozi le „za suiãtãtē tólarē inò za rúse zuaãtē rãmenē“. Osnove ali vsaj podobnega nãpeva ni najti ne v katerikoli starejših

pesmaric, niti v dr. J. Čerinovi razpravi 'Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric' (Zbornik Matice Slovenske X. Ljubljana, 1908). Sodeč po številnih porušenihi varijantah, ki so se domala vse opustile in pozabile, ter po ohranjenem napevu, ki stilno ni prav nič sličen protestantskim spevom, sklepam, da je osnova naše pesmi star predreformacijski koral, ki ga je ljudstvo svojstveno preoblikovalo in šele v novejši dobi opustilo in pozabilo.

13. Mrliška.

*Gózdóč je že zelén,
trávank je razevelén,
plíčkę pod nebom vesęwo pojô.*

*Plíčkę jęs prášam vás,
al bo že skór pomwád,
al bo že skóro zeléna pomwád.*

*Pomwád že prišwa bo,
k tébe na svét na bo,
k te bójo djale u tó hwádno zémlô.*

*Plíčkę tån čas pojô,
róšce tån čas vvedô,
mójga veséla ónkól več na bó.*

V svoji priredbi je O. Dev združil kar tri varijante: Napev prvih dveh kitic je umeten napev gorenjskega ljudskega skladatelja iz druge polovice prošlega stoletja (morda J. Vavkna); ker ni prijal gorenjskemu svojstvenemu tonusu in gódil izrazu narodne mrliške, jo je narod opustil in pozabil. Melodija ostalih dveh kitic veže v ženskih glasovih znano staro gorenjsko varijanto s starejšo kraško varijanto v moških glasovih, zapisano od J. Kokošárja (Kokošárjeva rukopisna zbirka V. 37).

14. Slanca.

*Náčój bo pa swánca páwa
na zeléne tráuóncě,
bo zagvišno pomoriwa
usè te dróbne róžóce.
Mén pa ni za liste róšce,
kó jáh swánca pomori,
mèn je le za lúbco mójó
če me vóna zapósti.
Kóđar pridem vrh Lubláne,
pa poglédam spet nazáj,*

*sréčno, sréčno déklè moje,
doklér pridem spét nazáj.
Kì pa ura trí odbiwa,
se m srcé razveseli,
pa moj fantóč k méne pride,
se mo sablca svelli.
Uséde se zéi k méne dóle,
k méne na ta désno strán,
de mę boš ónmaw povédow,
kák i ta sodáškę stán.*

Prvotna gorenjska erotična pesem pristne lepote in tipičnega tonusa se je tradicijsko razširila v sosednja dijalektična okrožja, kjer je zaplodila visoko število varijant in novih spojenk.

V našem primeru so spodnještajerski soldatje v dobi francoskih vojskâ spojili netočno znano gorenjsko „Je pa davi swánca pádwa . . .“ s svojo priljubljeno „Od soldáškega stanú“ „Ko ura štir odbije, se srce veseli, pa fantič k meni pride, se mu sabljica svetli . . .“.

Ker je bila ta nova varijanta — spojenka zapisana tudi od gorenjskih deklet, vemo, da se je štajerska varijanta vrnila tradicijskim potom zopet domov, kjer se je svojstveno zabarvala in ohranila, medtem ko na Štajerskem že admira. Vrnila se je pa s predružačeno glasbeno-ritmično črto, ki spominja na stare plesne ritme 3 na 4.

Pristna erotična pesem, kakor sem jo očrtal pod 2) se je v našem primeru spojila s stanovsko drugega tipičnega okrožja, nastala je nova spojenka: erotično zabarvana vojaška pesem.

Koroško varijanto gorenjskega tipa, ki je štajerski spojenki ritmično slična in našo—štajersko varijanto ima Fr. Š. Kuhač v Južno slovjenskih narodnih popevkah II. 483 in I. 39.

15. Kukovca.

<i>Kuká, kukú lo je moj gwás, od Bóya sém prejéwa, kədər bo prišu liste čas, kakó bom sáma péwa.</i>	<i>Po zim le ráda jést močim, naváde k nímam péte, Boyú prepévat pa želím na pómwad in poléte.</i>
--	--

*Pozdráulen bódte use lodjé
po méstah in dežéle,
kə vás moj kúku veseli,
də b dógo lét ževéle.*

Primer ptičje epike s svojevrstnim zaključkom; napev, ki je poznobaročno vplivan, odlikuje značilen gorenjski tonus in izraz.

16. Kranjčičev Jurij.

<i>Jast sm Krančičou Júri, Marička adpri dúri, ha ha: sm záubər fánt, k'mam číst nou gvánt!</i>	<i>Pa mámca adprò dúri, jo Júri koj adkúri, ha ha: ti záubər fánt, k maš číst nou gvánt!</i>
---	--

<i>Fántč se k hiš pamiče, Marička góri klíče, ha ha: Marička astán, se déla dán!</i>	<i>Škrjánčk se u lúft uzigúje, se fántč pasmehúje, ha ha: damà b astóu, pa biu b zdróu!</i>
--	---

Pesem odlikuje značilna dolenjsko hudomušna poteza, napev je iz novejšje dobe, določno vplivan po harmoniki.

17. Zdravica.

*Nəkdár na svéili léipšəga néi,
kol je garica kədar radéi.
:|Brátəc múi drágó, zdéj siə napi,
nəkdár na svéili léipšəga néi.:*

*Muóžak siè trúdi ièn siè vrlí,
dò siè mu déilu na zamódi.:*

*Kòdár pa pride svéitò Mihál,
gróizdie buó zréilu, tám ga buóm brál.:*

*Kòdár pa pride svéitò Mártòn,
uón ga buó krstu, iést ga buóm piu.:*

Z zdravicami se nazdravlja pivski družbi ali družabniku predno se izprazni čaša. Mnogim je osnova pobožna pesem in tudi vsebina. Naša zdravica se poje pri krščevanju mošta v vino na Martinje. Pesem poznajo predvsem po Dolenjskem, znana je pa tudi vo vseh vinorodnih krajih Slovenije in je že v prvi polovici prošlega stoletja prešla na vzhodno Hrvatsko, A. M. Slomšek jo je po narodni preuredil v Drobtinicah I. str. 201.

18. Kan'galiléjska ohcet.

*Vse sórte zdravice zdej góri gredó,
nobéne nej-táke, de b' glihe ji b'ló:
Ad lúbe Marije device,
ki nam je sprosila za vince.
V Kan'galiléji na ohcet so bli
Jézus, Marija, stolávžent óldi.
Marija prosila je sina:
„Gléj, svátom je zmánkalu vina!“
Jézus je usmílen, je réku takó:
„Prinéste šest vréu s to frišno vadó,
in dájte pokús' starešinu,
de ón bo poštátu to vinu!“
Naš Jézus je usmílen, je dóbrega srcá,
karkóli ga prós'mo, vseskúzi nam dá,
pa naj bo od krúha al' vina.
to ón vse pripravljenu ima.
Zdej ga po póc'mo en glážek al' dva
u iménu Šentjánža in svét'ga Dohá,
u iménu Marije device,
ki nam je sprosila za vince.*

Svečani napoj pri poroki je narodna navada, ki jo je zmiselno sprejela katoliška cerkev v poročni obred. V ordines (obrednik) srednjega veka čitamo, da je mašnik po poročni maši blagoslovil kruh in vino in dal mladoporočenima, da sta užila od blagoslovljenega kruha in vina v imenu Gospodovem. Tudi rimski sacerdotale (liturgična knjiga, prvič natisnjena v Benetkah l. 1523, v naših krajih so duhovniki po nji delili zakramente) iz 16. stoletja govori o tem običaju. Na Nemškem je še sedaj navada, da mladoporočenim dajo v cerkvi piti blagoslovljenega vina, tako tudi še v severnih delih lavantinske škofije. — V evhologiju vzhodne

Cerkve je poseben obred za zaroko in za poroko . . . Po venčanju čita svečenik odstavek iz evangelija sv. Janeza o svatbi v Kani galilejski. Ob koncu poročnega obreda blagoslovi svečenik »skupno čašo« (τὸ κοινὸν ποτήριον) in da piti najprej ženinu in potem nevesti (dr. Fr. Ušeničnik: *Katoliška liturgika*, str. 344—345).

Kako preprosti rod konservativno čuva svoje stare navade, priča še živeči običaj poročnega napoja v Zilji (Fr. Marolt: *Tri obredja iz Zilje*).

Mitična nazornost našega ljudstva, ki se je izoblikovala v epskih likih naših pesmi se je prvotno konkretizirala v plesih pod lipo. Pod vplivom napredujočega krščanstva se je prvotna mitična nazornost premaknila na versko-nazorno ravnino, vpliv bavarskih pasionskih iger in procesij je po Koroškem in Gorenjskem pričel izoblikovati podobne prikaze, ki so pronicali že pred reformacijo, in se pod vplivom jezuitskega in protireformacijskega gibanja ustalili v vseh slovenskih pokrajinah. Nastale so velike tabor-procesije, ki so romale pod tabor-vojvodi v oddaljene romarske kraje. V smislu pojemajočega verskega navdušenja so ti mitično-versko-erotični običaji pričeli ginevati, okrnjene male procesije XIX. stoletja, močno degenerirane potomke tabor-procesij so docela verskega značaja. Motiv Kangalilejske ohceti je star in ga je svoj čas slovenski rod prepeval križem svoje domovine. Mitični liki prvotnih božanstev in historičnih osebnosti je narod zamenjal z religioznimi vzori, ki so tradicijsko dobili docela ljudski značaj. Jezus in njegova mati sta se docela poslovenila in tudi zgodba sama, t. j. kangalilejski čudež se je po naše zabarval, edino imena so še ostala. Napev Kangalilejske ohceti je primer degeneriranega prvotnega korala, ki je svoj deklamatorični značaj v organični zvezi s kesneje podloženim besedilom ohranil, zlasti pripev je ostal neokrnjen. Situacija priredbe se razvija v smislu starih tabor-procesij: tabor-vojvoda, ljudski pevec, ki je prvi povzel ugodno vižo in jo zapel po naše, uči romarje pesmi, dokler je na koncu ves tabor ne osvoji in ubrano zapoje. To je v kratkih potezah genetična pot naše narodne pesmi. (Spored A. P. Z. 1935.)

